

УДК 343.35

Д. Михайленко,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СТРУКТУРА БАГАТОРУБІЖНОГО МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

У розвитку правової думки та нормативних механізмів щодо протидії окремим групам злочинної поведінки є загальні закономірності й досить схожі рішення, що зумовлено порівняно обмеженим колом можливих інструментів, які винайдені людством і допустимі в демократичному суспільстві для означеної мети. Не є винятком також механізм правового впливу на корупційні правопорушення. Водночас поле правової протидії корупції на сьогодні в Україні є тим полігоном, де впроваджуються найбільш сміливі й новітні правові технології. Останнє демонструє, що кримінальне право розвивається сегментарно, що зумовлено тим, які групи суспільно небезпечних діянь визнаються найбільш руйнівними для національної безпеки у відповідний часовий проміжок.

Зазначене узгоджується із загальним висновком академіка В.І. Борисова, згідно з яким особливої актуальності для суспільства на тих чи інших етапах його розвитку набуває визначення пріоритетних напрямів державної політики у сфері боротьби зі злочинністю [3, с. 120].

Так, як відомо, з 2009 р. однією із центральних проблем, яка зумовлює реформування кримінального законодавства, є корупційна злочинність. Проте інші злочини, які піддані інституціоналізації й професіоналізації, у відповідні періоди розвитку України також були пріоритетними для протидії засобами кримінального права, що зумовило формування особливої структури підстав кримінальної відповідальності за них у національному законодавстві, а

також некримінального законодавства, спрямованого на їх попередження чи протидію. Виявлення загальних закономірностей розвитку законодавства України щодо протидії злочинам, які піддані інституціоналізації й професіоналізації, а також проекція таких знань щодо антикорупційного законодавства демонструє актуальність нашого дослідження.

У зв'язку з наведеним як гіпотеза цієї частини дослідження висувається твердження, що правові режими протидії корупційним злочинам, які формуються в Україні, мають спільні риси з такими ж режимами, які вже сформовані щодо інших злочинів, що в Україні піддані інституціоналізації чи професіоналізації (злочини, що вчинюються організованими групами та злочинними організаціями, економічні злочини (злочини проти власності та злочини у сфері господарської діяльності), злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів тощо). Такі спільні риси полягають у тому, що підстави правової протидії наведеним злочинам структуруються в рубезжі. Під таким кутом зору проблематика антикорупційного законодавства в науці кримінального права України не розглядалася.

У роботі професора В.М. Дрьоміна надано кримінологічну характеристику механізмів інституціоналізації окремих видів злочинності, зокрема тіншової та кримінальної економіки, організованої злочинності, корупції, а також доведено, що організована злочинність, корупція, тіншова економіка проявляють себе як специфічні кримінальні прак-

тики, які є основою неформальних, проте усталених і впливових соціальних інститутів [8, с. 10]. У зв'язку із цим необхідно крізь призму багаторубіжного механізму правової протидії злочинам вивчити Кримінальний кодекс України (далі – ККУ) у частині підстав кримінальної відповідальності за названі злочини.

Дослідження генезису кримінального законодавства України щодо підстав кримінальної відповідальності за корупційні злочини, а також сучасного стану нормативного забезпечення протидії іншим небезпечним злочинам, які слабо реагують на дію кримінального закону у зв'язку з їх інституціоналізацією чи глибокою професіоналізацією, показує, що правові режими протидії таким діянням структуруються в рубежі, які відрізняються між собою метою впливу на відповідні правовідносини та тим, на якому етапі розвитку відповідної злочинної діяльності (виникнення ризиків, безпосереднє вчинення суспільно небезпечного діяння, реалізація активів, що здобуті в результаті зазначеного діяння, тощо) включаються норми конкретного рубежу. Зазначена структуризація є результатом пошуку шляхів ефективізації правового впливу на злочинність визначеного різновиду, що ґрунтується на значному досвіді антикримінальної діяльності та, як правило, визнаних на міжнародному рівні стандартах (еталонах) такої діяльності, а також зумовлена низькою ефективністю чинних до початку реформування підстав кримінальної відповідальності за відповідні діяння.

Із цієї позиції в системі норм про економічні злочини варто звернути увагу, зокрема, на такі підстави кримінальної відповідальності:

- придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 ККУ);
- легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 ККУ);
- умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію

легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму (ст. 209-1 ККУ);

- використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 ККУ).

Крім того, у цьому аспекті варто звернути увагу також на окремі адміністративні правопорушення: порушення законодавства щодо запобігання й протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 166-9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП)); невиконання законних вимог посадових осіб суб'єктів державного фінансового моніторингу (ст. 188-34 КУпАП).

Так, у науковій літературі зазначається, що законодавець, установлюючи кримінальну відповідальність за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, тим самим створив необхідні умови для того, щоб зайняття незаконним бізнесом було не вигідним, оскільки криміналітет втрачає можливість досягнення головної мети, яка полягає у вільному використанні незаконно здобутих доходів [1, с. 3]. «Брудне» майно має бути поставлене поза законом і позбавлене можливості брати участь у легальному обігу, щоб вчинення кримінально караних діянь втратило для злочинців (особливо учасників організованих угруповань) економічний сенс [9, с. 10–11].

Придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, як норма з подвійною превенцією призначена для протидії не тільки власне злочинному придбанню (збуту) майна, а й таким діянням, для яких створюється сприятливий ґрунт [14, с. 19]. Суспільна безпека цього злочину полягає в тому, що він ускладнює виявлення й розслідування злочинів, насамперед корисливої спрямованості, створює спри-

ятливий ґрунт для їх безбоязного здійснення, стимулюючи до вчинення нових злочинів [2, с. 18].

Отже, норма про кримінальну відповідальність за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, шляхом впливу на поведінку щодо активів, отриманих у результаті вчинення предикатного злочину, з позиції постулатів теорії «раціонального злочину» є ефективною проти самих цих предикатних злочинів, оскільки такі заходи суттєво підвищують ризик їх викриття й притягнення до кримінальної відповідальності, а також знижує вигоду від здобуття відповідних активів злочинним способом. Те ж стосується норм про кримінальну відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 ККУ), та про придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 ККУ).

Викладений висновок прямо підтверджується преамбулою до Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [13], де зазначається, зокрема, що держави – члени Ради Європи та інші держави, які підписали згадану конвенцію, вважають, що боротьба з тяжкими злочинами, які стали зростаючою міжнародною проблемою, вимагає застосування сучасних та ефективних методів на міжнародному рівні та що одним із таких методів є позбавлення злочинців доходів, одержаних злочинним шляхом.

Наведене дає змогу стверджувати, що ст. ст. 198, 209 та 306 ККУ встановлюють також додатковий рубіж протидії економічним/«наркотичним» злочинам, у результаті яких здобуваються кошти та інше майно.

Як вказується в наукових дослідженнях, вчинення передбачених ст. 209-1 ККУ діянь створює умови для легалізації (відмивання) доходів, одер-

жаних злочинним шляхом, терористичної діяльності [15, с. 293], знижує ефективність діяльності спеціально уповноваженого органу [20], зокрема й щодо виявлення підозрілих фінансових операцій [9, с. 153]. До таких наслідків призводить те, що, як правильно визначає В.М. Бровко [6, с. 129], під час вчинення таких діянь порушуються суспільні відносини інформаційно забезпечення спеціально уповноваженого органу інформацією про фінансові операції, які відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу з боку суб'єктів первинного фінансового моніторингу (ч. 1 ст. 209-1 ККУ), чи суспільні відносини, що забезпечують встановлений законом режим обмеженого доступу до інформації, яка надається спеціально уповноваженому органу (ч. 2 ст. 209-1 ККУ).

При цьому відповідно до ч. 4 ст. 32 Директиви Європейського парламенту та Ради 2015/849/ЄС від 20 травня 2015 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму держави-члени повинні гарантувати, що їх органи фінансової розвідки своєчасно отримують прямий або непрямий доступ до фінансової, адміністративної й правової інформації, яка необхідна їм для належного виконання їхніх обов'язків.

У зв'язку з викладеним соціальна зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади зі спеціальним статусом із питань фінансового моніторингу полягає в тому, що вчинення таких діянь унеможлиблює або значно ускладнює формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти й розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням

коштів та іншими незаконними фінансовими операціями.

Таким чином, ст. ст. 166-9, 188-34 КУпАП та ч. 1 ст. 209-1 ККУ щодо ст. ст. 209 та 306 ККУ мають таку ж функцію, як і ст. 172-6 КУпАП та ст. 366-1 ККУ щодо ст. 368-2 ККУ, тобто забезпечити максимальну ефективність інститутів фінансового моніторингу й фінансового контролю та основних кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за негативні результати проходження такого моніторингу чи контролю. Таким шляхом підвищується реалізація принципу невідворотності кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і незаконне збагачення.

Укріплює наведений висновок про близькість функціонального взаємозв'язку між наведеними вище групами норм також те, що як інститут фінансового моніторингу, так і інститут антикорупційного фінансового контролю здобули окреме правове регулювання й деталізацію на рівні законів [17; 18].

У контексті цього дослідження варто звернути увагу також на особливості структури системи норм про протидію організованій злочинності (здебільшого це норми про злочини, які вчинюються організованими групами та злочинними організаціями). При цьому необхідно мати на увазі, що проблема протидії організованій злочинності значно активізувалась наприкінці 1980-х рр. у зв'язку з визнанням її наявності як такої в країні.

Дискусія, що розгорнулась на початку 1990-х рр. щодо необхідності визначення кримінально-правових ознак злочинних посягань, які вчинюються організованими угрупованнями, і встановлення правових підстав кримінальної відповідальності за співучасть в організованій злочинній діяльності, була зумовлена не фактом зародження нової злочинної субкультури, а неможливістю подальшого замовчування факту існування феномена організованої злочинності та нагальною потребою

встановлення й забезпечення дієвого державного контролю над нею (через її неухильне зростання, збільшення впливу на криміногенну ситуацію в країні, а отже, помітного підвищення ступеня її суспільної небезпечності) задля рішучого застосування в процесі її протидії кримінально-правових засобів [12, с. 35]. Саме в цей період виникла ідея встановити кримінальну відповідальність за створення саме злочинної організації, що була реалізована в Кримінальному кодексі України 2001 р. Останнє підтверджує запропоновану вище тезу, за якою ускладнення структури інститутів кримінального права щодо протидії інституціоналізованим злочинним практикам відбувається після актуалізації й домінування відповідної проблематики на полі кримінально-правової політики та науки.

У досліджуваному ракурсі доцільно звернути увагу на функції таких кримінально-правових норм: створення злочинної організації (ст. 255 ККУ); сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 ККУ); бандитизм (ст. 257 ККУ); створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 ККУ); сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 ККУ); створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 ККУ).

У науковій літературі резюмується, що аналіз Особливої частини ККУ та мети створення злочинної організації свідчить про те, що до якого б розділу не була віднесена ст. 255 ККУ, вона не відповідатиме суті цього посягання та, так би мовити, не буде знаходитись на своєму місці. При цьому корінь цієї проблеми в тому, що злочинна організація насамперед являє собою форму співучасті, у якій можуть вчинюватись різноманітні злочини, у зв'язку із чим її учасниками спричиняється шкода багатьом об'єктам кримінально-правової охорони [21, с. 219, 220]. З огляду на те, що в частині визначення об'єкта такий злочин, як сприяння учасникам злочинних організацій та укриття

їх злочинної діяльності (ст. 256 ККУ), схожий із зазначеним вище злочином, а норми про них перебувають у відомому взаємозв'язку, у науковій літературі виникають також досить широкі погляди на об'єкт злочину, передбаченого ст. 256 ККУ. Так, резюмується, що сприяння учасникам злочинних організацій може мати також факультативний безпосередній об'єкт злочину, коли такі діяння винних осіб заподіють або можуть заподіяти шкоду тим цінностям, що є об'єктом того конкретного злочину, який скоюють учасники злочинної організації. При цьому родовим та основним безпосереднім об'єктом цього злочину називається громадська безпека [7], що, на нашу думку, більшою мірою зумовлене не сутністю тієї шкоди, яка заподіюється чи може бути заподіяна цим діянням, а назвою розділу, у якому законодавець помістив ст. 256 ККУ.

Таким чином, створення злочинної організації, сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності, як і норма про незаконне збагачення, є злочинами, які не мають такого конкретного об'єкта, який би давав можливість віднести їх виключно до одного з розділів Особливої частини ККУ. Зазначене зумовлене тим, що норма про незаконне збагачення є елементом завершального рубежу протидії корупційним правопорушенням, які мають різні родові об'єкти та містяться в різних розділах Особливої частини ККУ, а норма про створення злочинної організації, про сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності є елементом попереднього рубежу протидії організованій злочинності, що формалізується в кримінальному законі через злочинні діяння, які також мають різні родові об'єкти та містяться в різних розділах Особливої частини ККУ. Звичайно, викладена особливість наведених складів злочинів не може розцінюватись як недолік їх конструкції, а повинна віднаходити пояснення в межах концепції багаторубіжної правової

протидії злочинам. Спроби пояснити об'єкт злочину (створення злочинної організації), як і об'єкт незаконного збагачення, поза межами уявлення про наявність рубежів правової протидії злочинам приречені на «вічну» дискусію та, що більш згубно, на застосування кримінальної відповідальності без реального розуміння й встановлення такого об'єкта, що саме й спостерігається в правозастосовній практиці та відображається в науково-практичних коментарях ККУ.

При цьому не можна обійти стороною пропозицію В.М. Боркова про встановлення кримінальної відповідальності за створення корупційної групи в цілях отримання членами групи незаконної майнової вигоди шляхом використання включеним(ми) у її склад посадовою(ими) особою(ами) своїх посадових повноважень чи посадового становища, а також керівництво такою групою [4]. Така норма очевидно задумувалась автором як інструмент для втручання в розвиток злочинної діяльності професійних корупціонерів на більш ранніх стадіях такої діяльності, а саме з моменту їх змови на вчинення злочинів.

Подібно до того, як під час бандитизму небезпечно саме по собі створення озброєної групи, яка має на меті здійснювати напади на громадян та організації, корупційне об'єднання посадових осіб з іншими громадянами з метою отримання незаконної майнової вигоди створює реальну загрозу руйнування влади. Істотне посилення відповідальності за організовану корупцію порівняно із ситуативними злочинами (дача хабара викладачеві, лікарю, співробітнику ДАІ тощо), на думку В.М. Боркова, є соціально обґрунтованим. При цьому зазначається, що для підвищення ефективності протидії найбільш небезпечним злочинам чинний Кримінальний кодекс Російської Федерації (далі – КК РФ), наприклад, уже формулює заборони на діяльність, яка загрожує заподіянням шкоди найважливішим інтересам осо-

бистості, суспільства, держави. Протидія тероризму не обмежується заборонаю «вчинення вибуху, підпалу або інших дій, що залякують населення та створюють небезпеку загибелі людини, заповідання значної майнової шкоди» (ст. 205 КК РФ) [5].

За таких умов пропонувану норму (створення корупційної групи) варто було б віднести до попереднього рубежу правової протидії корупційним правопорушенням. Наведена пропозиція зумовлювалась тим, що норма КК РФ про відповідальність за організацію злочинного співтовариства та участь у ньому (ст. 210 КК РФ) у боротьбі з корупцією практично не застосовується [4, с. 95], що характерно також для України. Так, згідно з даними офіційної статистики Генеральної прокуратури України в 2016 р. [10] було закінчено 136 кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, учинені організованими групами та злочинними організаціями, у межах яких привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем становить 14 злочинів (лише одне правопорушення було вчинено злочинною організацією); хабарництво й отримання неправомірної вигоди – 18 (0 – злочинною організацією); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – 2 (1 – злочинною організацією). Згідно із цим же джерелом за перші шість місяців 2017 р. [11] вже було закінчено 134 кримінальні провадження про кримінальні правопорушення, учинені організованими групами та злочинними організаціями, у межах яких привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем становить 34 (1 – злочинною організацією); хабарництво й отримання неправомірної вигоди – 5 (1 – злочинною організацією); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – 6 (0 – злочинною організацією). При цьому в межах закінчених кримінальних проваджень у 2016 р. та за шість

місяців 2017 р. було встановлено ознаки злочину «створення злочинної організації» (ч. 1 ст. 255 ККУ) лише два рази, що показує низьку ефективність цієї норми в Україні.

У зв'язку із цим варто здійснити проекцію пропонованої В.М. Борковим норми на чинний ККУ. Така норма має низку недоліків, які ускладнюватимуть її застосування навіть порівняно з нормою про створення злочинної організації. Так, передбачається, що корупційна група матиме місце лише за умови встановлення того, що учасники цієї групи отримуватимуть незаконну майнову вигоду від результатів діяльності посадових осіб.

Ознаками редакції норми, пропонованої В.М. Борковим, що розширюють коло кримінально-правової заборони та, відповідно, підвищують імовірність її застосування порівняно з нормою про створення злочинної організації є, зокрема, такі: 1) не встановлюються підвищені вимоги до кількісного складу корупційної групи (достатня наявність двох суб'єктів злочину, а не мінімум п'яти, як для утворення злочинної організації); 2) метою корупційної групи є отримання незаконної майнової вигоди від результатів злочинного використання посадовою особою своїх повноважень чи посадового становища незалежно від тяжкості таких злочинів, тоді як метою створення злочинної організації є вчинення з будь-якою метою, проте лише тяжких чи особливо тяжких злочинів або тільки одного злочину, що вимагає ретельної, довготривалої підготовки; 3) для наявності корупційної групи не пропонується встановлювати такі ознаки (притаманні злочинним організаціям), як стійкість та ієрархічність об'єднання. У зв'язку з викладеним пропонований В.М. Борковим різновид злочинного об'єднання – корупційну групу – варто віднести до такої форми співучасті, як група осіб за попередньою змовою.

Проте більшість корупційних злочинів, для вчинення яких є реальна необхідність створювати такі корупційні

групи, де поряд зі службовими особами необхідні також неспеціальні суб'єкти (наприклад, представники приватного сектора економіки), є тяжкими злочинами, що потребують ретельної й довготривалої підготовки. Як показало ознайомлення з реальними корупційними схемами, що використовуються в Україні [22], більшість із них потребують широкого кола учасників, які діють систематично та мають ієрархію, що визначає конфігурацію розподілу результатів корупційних злочинів. Таким чином, низька застосовуваність ст. 255 ККУ, як і ст. 256 ККУ, щодо корупційних злочинних угруповань зумовлена, на наше переконання, тими ж причинами, що й вибіркове та низькоефективне застосування інших антикорупційних норм ККУ – фактором «політичної волі» та властивостями інституціоналізованої української корупції.

За таких умов варто зробити висновок, що не можна сподіватись на більш інтенсивне застосування норми про створення корупційної групи лише на підставі того, що вона буде окремо виділена в кримінальному законі та спростить низку ознак, притаманних складу створення злочинної організації.

Викладене показує, що концепція багаторубіжної правової протидії злочинам явно виходить за межі антикорупційного кримінального законодавства та стосується всіх злочинів, які інституціоналізувались і слабо піддаються впливу норм, що встановлюють відповідальність за діяння, які прямо заподіюють шкоду охоронюваним об'єктам. За таких умов обґрунтовувана нами концепція може стати основою для побудови й подальшого вдосконалення цілісних правових механізмів протидії інституціоналізованій злочинності, що значно підвищує її актуальність. Більше того, оскільки організована та економічна злочинність пов'язані як між собою, так і з корупційною злочинністю, то деякі норми вже сформованих рубежів правової протидії зазначеним різновидам злочинів можуть оцінюва-

тись одночасно як норми різних інститутів кримінального права (інститутів протидії організованим, економічній і корупційній злочинності).

Так, норми про кримінальну відповідальність за створення злочинної організації (ст. 255 ККУ), про сприяння учасникам злочинних організацій та укріплення їх злочинної діяльності (ст. 256 ККУ) є правовими інструментами, що спрямовані на попередження розвитку організованої злочинності у вигляді реального вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів у будь-якій сфері охоронюваних кримінальним законом правовідносин. Таким чином, норми, передбачені ст. ст. 255 та 256 ККУ, спрямовані також на протидію організованим корупційній злочинності та становлять елемент попереднього рубежу протидії корупційним правопорушенням. Норми ж, передбачені ст. ст. 198, 209 та 306 ККУ, є правовими інструментами, що спрямовані також на протидію злочинам, які вчинюються в будь-якій сфері охоронюваних кримінальним законом правовідносин та в результаті вчинення яких одержуються кошти/майно. Отже, зазначені норми спрямовані також на протидію корупційній злочинності та становлять елемент завершального рубежу протидії корупційним правопорушенням.

Висновок щодо віднесення норм про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, до інституту протидії корупційним правопорушенням за ККУ узгоджується також із положеннями міжнародних антикорупційних актів. Так, ст. 14 Конвенції ООН проти корупції регламентуються заходи щодо недопущення відмивання коштів, а ст. 23 цього документа закріплює необхідність криміналізації відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом, а також визначає її межі. Відповідно до ст. 13 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) встановлюється необхідність криміналізації відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією. Згідно з п. «d» ст. 6 Міжамериканської

конвенції проти корупції від 29 березня 1996 р. актом корупції визнається шахрайське використання або прихоування майна, отриманого внаслідок скоєння одного з інших актів корупції.

Структурування підстав кримінальної відповідальності за злочинні діяння, які є елементами інституціоналізованих злочинних практик, підтверджуються судовою практикою щодо застосування норм про створення злочинних угруповань і діянь, які в подальшому ними вчинюються. Так, відповідно до п. п. 15 та 26 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. [19] злочини, вчинені в складі злочинної організації, належить самостійно кваліфікувати за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення такої організації, участь у ній чи у вчинюваних нею злочинах (ч. 1 ст. 255 ККУ), а ст. 257 ККУ, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Такий підхід Верховного Суду України показує автономне значення елементів попереднього й основного рубежу протидії злочинам.

З огляду на викладене багаторубіжний механізм правової протидії корупції має трирубежеву структуру, де кожен із рубежів має відповідні елементи (норми права): правові норми попереднього рубежу протидії корупції, правові норми основного рубежу протидії корупції та правові норми завершального рубежу протидії корупції.

Правові норми попереднього рубежу протидії корупції – це сукупність антикорупційних правових норм,

які з метою недопущення виникнення корупційних відносин, усунення корупційного ризику та/або запобігання корупційним правопорушенням встановлюють: (1) превентивні антикорупційні механізми, а також підстави відповідальності за поведінку, яка (2) ще не є корупційним правопорушенням, проте формує визначений корупційний ризик, наявність якого вже є суспільно небезпечною (правопорушення, пов'язані з корупцією; делікти, які створюють корупційну загрозу), або (3) розвиток якої передбачає вчинення корупційних злочинів (норми про відповідальність за створення злочинної організації (ст. 255 ККУ), за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 ККУ)).

При цьому превентивні антикорупційні механізми встановлюються чинними Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. [17] та Законом України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» від 3 листопада 2015 р. [16].

Підстави ж відповідальності, про які йдеться в пункті 2, встановлюються розділом 13-А («Адміністративні правопорушення, пов'язані із корупцією») КУпАП (порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП), порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП), незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУпАП), невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КУпАП)) та п. 2 ч. 1 ст. 96-3 ККУ (квазікримінальна відповідальність юридичних осіб (заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб) з підстави невжиття незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. ст. 209 і 306,

ч. ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. ст. 369 і 369-2 ККУ; наведена підстава є елементом інституту антикорупційної безпеки господарської діяльності).

Правові норми основного рубежу протидії корупції – це сукупність антикорупційних правових норм, які встановлюють підстави відповідальності за діяння, що є корупційними правопорушеннями.

До норм зазначеного рубежу належать ті, які передбачені ст. ст. 172-5 та 172-9-1 КУпАП, статтями ККУ про корупційні злочини, а також правова норма про квазікримінальну відповідальність юридичних осіб (заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб) з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 96-3 ККУ (вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. ст. 209 і 306, ч. ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. ст. 369 і 369-2 ККУ).

Правові норми завершального рубежу протидії корупції – це сукупність антикорупційних правових норм, які встановлюють підстави відповідальності за поведінку або в разі встановлення фактичного стану, у яких об'єктивно виявляються вчинені в минулому акти корупції (корупційні правопорушення основного рубежу), що залишились латентними.

До правових норм завершального рубежу протидії корупції варто віднести норми ККУ про незаконне збагачення (ст. 368-2 ККУ), декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 ККУ), а також норму КУпАП про порушення вимог фінансового контролю. Крім того, нами обґрунтовується необхідність віднести до норм цього рубежу нову норму, яка пропонується та має встановлювати кримінальну відповідальність за фактичний контроль без права власності суб'єктів незаконного збагачення над активами, які є непропорційними їх офіційним доходам. Загалом названі правові інструменти завершального рубежу протидії корупційним правопорушенням є частиною

інституту антикорупційного фінансового контролю, невід'ємними елементами якого є норма про незаконне збагачення (ст. 368-2 ККУ) та допоміжні норми про недостовірне декларування (ст. 366-1 ККУ) і порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП). Окрім цього, до правових норм третього рубежу варто віднести також норми, передбачені ст. ст. 198, 209 та 306 ККУ, та функціонально пов'язані з ними норми, передбачені ст. ст. 166-9, 188-34 КУпАП і ч. 1 ст. 209-1 ККУ, оскільки вони підвищують ризик викриття попередньо вчинених корупційних злочинів, притягнення до кримінальної відповідальності за дії зі здобутими в результаті корупційного злочину коштами й майном, а також знижують вигоду від здобуття таких активів корупційним способом.

З огляду на те, що описаний багаторубіжний механізм правової протидії корупції включає як «чисто» антикорупційні норми, так і норми, які поряд із протидією корупції мають своїм завданням правове забезпечення охорони інших правовідносин, у цілях подальшого розмежування груп таких норм перші пропонується називати спеціальними.

Взаємодія описаних правових норм, що належать до різних рубежів протидії корупції, передбачає встановлення правила з метою дотримання принципу *non bis in idem*. Так, такі норми завершального рубежу протидії корупційним правопорушенням, як про незаконне збагачення та про фактичний контроль над активами, не можуть застосовуватись у разі, якщо до суттєвого збільшення майнових активів особи чи до зазначеного фактичного контролю призвело вчинення злочину, передбаченого нормами основного рубежу протидії корупційним правопорушенням, і такий злочин розкрито, або злочину, передбаченого нормами, що не є елементами багаторубіжного механізму правової протидії корупційним правопорушенням (наприклад, необґрунтовані активи були здобуті в результа-

ті вчинення крадіжки (ст. 185 ККУ) тощо).

Отримані результати зумовлюють необхідність дослідження окремих елементів багаторубіжного механізму правової протидії корупційним правопорушенням з огляду на їх функції та особливості взаємодії в зазначеному механізмі.

Ключові слова: антикорупційний механізм країни, корупція, корупційний злочин, багаторубіжний механізм правової протидії корупції.

У статті досліджується розвиток законодавства України щодо протидії злочинам, які піддані інституціоналізації та професіоналізації (злочини, що вчинюються організованими групами та злочинними організаціями, економічні злочини (злочини проти власності та злочини у сфері господарської діяльності), злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, корупційні злочини тощо). На підставі цього обґрунтовується, що правові режими протидії корупційним злочинам, які формуються в Україні, мають спільні риси з такими ж режимами, які вже сформовані щодо зазначених вище злочинів. Такі спільні риси полягають у тому, що підстави правової протидії наведеним злочинам структуруються в рубежі (групи). Розкривається багаторубіжний механізм правової протидії корупції через опис трьох його рубежів, кожен із яких має відповідні елементи (норми права).

В статті досліджуються закономірності розвитку законодавства України относительно протидії злочинам, которые подверглись институционализации и профессионализации (преступления, которые совершаются организованными группами и преступными организациями, экономические преступления (преступления против

собственности и преступления в сфере хозяйственной деятельности), преступления в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров, коррупционные преступления и так далее). На основании этого обосновывается, что правовые режимы противодействия коррупционным преступлениям, которые формируются в Украине, имеют общие черты с такими же режимами, которые уже сформированы по отношению к указанным выше преступлениям. Такие общие черты заключаются в том, что основания правового противодействия таким преступлениям структурируются в рубежи (группы). Раскрывается многорубежный механизм правового противодействия коррупции через описание трех его рубежей, каждый из которых имеет соответствующие элементы (нормы права).

The article analyzes the development of the legislation of Ukraine concerning counteraction of crimes that were subject to institutionalization and professionalization (crimes committed by organized groups and criminal organizations, economic crimes (crimes against property and crimes in the sphere of economic activity), crimes in the sphere of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, corruption crimes, etc.). On this basis, it is argued that the legal regimes for combating corruption in Ukraine have similarities with the same regimes that have already been established in relation to the above-mentioned crimes. The common features can be seen in the fact that the grounds for legal action to combat these crimes are structured into groups (frontiers). The multifaceted mechanism of legislative counteraction of corruption is revealed through the description of three groups, each of which has the appropriate elements (legal norms).

Література

1. Аркуша Л.І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л.І. Аркуша ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – О., 2011. – 40 с.

2. Бажин А.А. Приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем: уголовно-правовые и криминологические аспекты (по материалам судебной практики Краснодарского края) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.А. Бажин. – Ростов-на-Дону, 2008. – 31 с.

3. Борисов В.И. Формы реализации и приоритетные направления уголовно-правовой политики Украины / В.И. Борисов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2012. – № 4. – С. 118–123.

4. Борков В.Н. О необходимости криминализации участия в коррупционной сделке и организации коррупционной группы / В.Н. Борков // Российский юридический журнал. – 2012. – № 2. – С. 91–97.

5. Борков В.Н. О новых подходах к конструированию запретов на совершение коррупционных преступлений / В.Н. Борков // Электронное приложение к «Российскому юридическому журналу». – 2010. – № 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://electronic.ruzh.org/?q=ru/node/183>.

6. Бровко В.М. Кримінальна відповідальність за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.М. Бровко. – О., 2017. – 233 с.

7. Гнетнев М.К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.К. Гнетнев ; Львівський держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2010. – 19 с.

8. Дрьомін В.М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.М. Дрьомін ; Одеська нац. юрид. академія. – О., 2010. – 40 с.

9. Дудоров О.О. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України : [моно-

графія] / О.О. Дудоров, Т.М. Тертиченко. – К. : Ваіте, 2015. – 392 с.

10. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень – грудень 2016 р. (форма № 1-ОЗ (місячна), затверджена наказом Генеральної прокуратури України від 23 грудня 2012 р. № 103 за погодженням із Державною службою статистики України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

11. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень – червень 2017 р. (форма № 1-ОЗ (місячна), затверджена наказом Генеральної прокуратури України від 23 грудня 2012 р. № 103 за погодженням із Державною службою статистики України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

12. Ковальчук В.П. Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації : [монографія] / В.П. Ковальчук. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – 224 с.

13. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, від 8 листопада 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_029.

14. Крапивина О.Н. Приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем: сравнительно-правовое, уголовно-правовое, уголовно-политическое и криминологическое исследование : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / О.Н. Крапивина. – М., 2008. – 30 с.

15. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013–2013. – Т. 2 : Особлива частина. – 2013. – 1040 с.

16. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань : Закон України від 3 листопада 2015 р. № 743-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/743-19>.

17. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

18. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

19. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/0013700-05>.

20. Старовойтова Ю.Г. Кримінально-правова протидія порушенням законо-

давства України про фінансовий моніторинг : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю.Г. Старовойтова ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2009. – 20 с.

21. Чорний Р.Л. Правові аспекти відповідальності за створення злочинної організації / Р.Л. Чорний // Університетські наукові записки. – 2005. – № 1–2(13–14). – С. 217–222.

22. Шульмейстер В.Ю. Преступлення без покарання: 15 схем воровства из госкомпаний, или как украсть 100 млрд / В.Ю. Шульмейстер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.liga.net/projects/corruption>.

